

En intervju med filmregissören Rainer Hartleb

Intervjun med Rainer Hartleb är gjord av Klas Viklund som också sammanställt bakgrundsinformation om Jordbrosviten och sammanfattningen av Richard Kilborns bok *Taking the Long View*. Texterna är en del av ett pågående arbete om Rainer Hartlebs filmer, bland annat för tidskriften Filmrutan.

”Jag såg att det fanns en ny utgångspunkt för att fortsätta berätta”

Rainer Hartleb är tillbaka med den sjunde filmen i Jordbrosviten. Vid sidan av dessa långfilmer finns tolv tv-filmer och två mer fristående dokumentärer som berättar om att växa upp i Jordbro. Varför blev det en sjunde film i Jordbrosviten?

Jag såg att det fanns en ny utgångspunkt för att fortsätta berätta. Jag tycker det är spännande om det går att tillföra något som leder framåt, samtidigt som jag kan använda äldre material för att blicka tillbaka. Om jag inte tillförde något nytt skulle jag hamna i ett evigt tillbakablickande.

Den här gången såg jag möjligheten att titta både bakåt och framåt när jag valde att gå vidare i berättelsen genom att fördjupa skildringen av Jordbrobarnens barn. De flesta av dem har idag hunnit bli vuxna. Filmen berättar om deras uppväxt och deras liv. Det handlar det om deras framtid. Som tittare kan man dra paralleller till deras föräldrars ungdomstid och livsval och via barnen får man också på ett naturligt sätt veta en del om hur deras föräldrar har det idag.

Jag har tidigare återvänt till Jordbro i de båda filmerna *Nya barn i Jordbro* och *När jag blir stor* som handlar om en ny generation barn som började skolan i Jordbro hösten 1999. De filmerna var ett sätt att hålla kvar kontakten med platsen och ett sätt för mig att undersöka vilka människor som rör sig i samhället Jordbro kring millennieskiftet och framåt. I min nya film står inte längre platsen Jordbro i centrum på samma sätt, utan det handlar om att på nytt möta familjerna och personerna som jag följt under lång tid. Det mesta i filmen försiggår långt ifrån Jordbro.

Hur håller du kontakt med alla medverkande?

Många tar kontakt med mig någon gång per år. Det kan handla om ett enkelt telefonsamtal för att berätta vad som skett i livet sedan sist. Slobodan har kvar sin pizzeria i Jordbro och dit åker jag då och då med mina barnbarn för att äta pizza och hälsa på Guldbaggen som är placerad där. Jag kallar inte till några träffar, jag organiserar inga Facebook-grupper eller bloggar. Det finns ingen anledning för mig att följa exakt vad som sker med alla hela tiden. När jag filmar vill jag ha ett eget unikt möte där vi kan utbyta tankar och erfarenheter med varandra. Jag har ingen filmkamera igång som rullar hela tiden. Och de tillfällen då jag filmar, det är inte särskilt ofta. Det sker någon gång vart femte eller vart tionde år. Under den tiden hinner det hända saker i människors liv som gör att det finns någonting väsentligt att prata om.

Livsavgörande händelser som barnafödslar, bröllop och begravningar är i sig viktiga för varje människa, men de är inte avgörande för handlingen i de filmer som jag gjort. Visst är det intressant att vara närvarande och filma något som sker i ögonblicket, men det är minst lika intressant att fånga och förmedla en persons egen berättelse om viktiga händelser eller ett viktigt skede i livet. Det finns ett estetiskt ideal som säger att film ska vara dramatiska scener, händelser och action.

Det finns de som menar att filmer inte ska bestå av människor som pratar. För mig pratar inte människor, för mig är människor intressanta som individer. För mig är människor intressanta att lyssna till. Mina filmer är berättelser om människor och deras erfarenheter. För mig har det aldrig varit en drivkraft att rycka ut för att bevaka olika händelser eller särskilda evenemang. Det skulle vara outhärdligt för både mig och dem jag filmar. När vi träffas möts vi som tänkande och reflekterande människor som ser varandra i ögonen. Det är så mina filmer ser ut.

Hur föddes Jordbrofilmerna?

Jag hade en idé om att göra en dokumentär som inte bara skildrade vad som sker i stunden, här och nu. Jag ville göra något som gick djupare än ett traditionellt tv-reportage. Jag ville pröva att på film berätta om en utveckling över en längre tid för att visa hur människor lever och utvecklas. Den idén kändes fullständigt tillräcklig från start. Sen gällde det att hitta en arena, en utgångspunkt. För mig blev det naturligt att välja en skolklass i ett alldeles nybyggt bostadsområde. Jag tänkte mig att platsen kunde fungera som en spegel av de samhällsförändringar som skedde i Sverige vid den tiden.

Sveriges Television blev genast intresserad av att låta mig göra en serie tv-dokumentärer som berättade om en skolklass i Jordbro. Men det handlar inte bara om förorten. För mig var det intressant att få titta in bakom klassrummets stängda dörr för att se vad som försiggick där mellan lärarna och eleverna och hur relationerna utvecklades i klassen.

Jag fick snabbt en personlig relation till både barnen och deras föräldrar. Jag besökte dem hemma, ofta utan att kameran var med. Jag träffade dem och samtalade med dem för att få en bakgrund till vilka de var, men mitt fokus låg i första hand på skolan, klassen och undervisningen. De första tv-filmerna om lågstadietiden handlade också mycket om lärarens självreflektion. Och det har jag också följt upp i de senare filmerna från grundskolan. När eleverna gick ut grundskolan var projektet klart.

Men 1986 blev jag och de andra medarbetarna i filmteamet inbjudna av eleverna att delta vid en klassträff, fem år efter att de slutat grundskolan. Vi gick dit, privat, utan kamera. Ungdomarna tyckte att det var jättekonstigt. De sa till oss: "Festen har börjat. Var är kameran och grejerna?" Vi försökte förklara att vi var där av eget intresse och att vi inte hade planerat att göra någon mer film. Då förklarade eleverna att det var viktigt för dem att få berätta vad som hänt sedan sist och var de stod i livet idag. Då beslöt jag mig för att på egen hand göra en ny film, *Tillbaka till Jordbro*, som jag själv fotograferade på video. Det gjorde att det var lätt att komma igång. Filmen spelades in 1987 och visades i tv 1988.

På Sveriges Television hade man vid den här tiden ingen riktig erfarenhet av ta emot och sända material som spelats in med den nya och enklare videotekniken som utvecklats för hemvideobruk och som jag gärna ville experimentera med. Den var ju egentligen avsedd för amatörer. Det gjorde att det uppstod en komplicerad teknisk procedur kring att konvertera olika videoformat för redigering och sändning.

Finns det några förebilder eller teoretiska utgångspunkter?

Det som inspirerade mig till att vilja göra ett filmprojekt över lång tid var den amerikanske antropologen Oscar Lewis bok *Sánchez och hans barn* som utkom i början av 1960-talet. Boken handlar om en fattig familj i Mexico City och bygger på intervjuer med en pappa och hans fyra barn. Författaren Oscar Lewis levde under lång tid nära de människor han berättar i ett fattigt bostadsområde mitt i staden. Han ville skapa förtroende och göra research

genom att delta i familjens vardagliga aktiviteter. Han låter i första hand barnen berätta om sina liv med sina egna ord, pappan dyker upp med sin berättelse först i slutet av boken.

Senare har jag läst och inspirerats av Rita Liljeströms bok *Uppväxtvillkor* som kom 1973 och som handlar om samhällsförändringar och familjerelationer och hur de påverkar och samspelar med varandra. Kring 1970 pågick också en viktig debatt kring betänkandet från den så kallade *Låginkomstutredningen*, en statlig utredning som försökte kasta nytt ljus över klassamhället Sverige. Sen var det också så enkelt att jag en dag såg en annons i en dagstidning som gjorde reklam för lediga lägenheter i ett nybyggt område i en förort till Stockholm. I annonsen såg det ut som om alla barn som flyttade in skulle kunna få sitt eget klätterträd. Jag reagerade på den där annonsen och den där bilden av trädet började fundera över hur det skulle vara att växa upp i området och beslöt mig för att ta reda på det.

Vad visste du om de utländska serierna från Östtyskland och från Storbritannien när du inledde ditt arbete?

Till en början visste jag ingenting. När jag började med Jordbrofilmerna hade ju varken tyskarna eller britterna kommit särskilt långt i sina serier. Jag fick höra talas om den östtyska serien först 1976. Brittiska *Seven Up* bestod 1972 enbart av två filmer, första delen från 1964 och andra delen, *Seven Plus Seven*, från 1970. Den var ännu inte ett etablerat fenomen. Det som från början var unikt med mitt projekt i Jordbro var att jag hade satt tidsramen till nio år. Det handlade inte om ett enstaka reportage. Jag skulle följa eleverna under nio år i grundskolan. Det fanns med från början i konceptet.

Det långa tidsperspektivet gör att man som publik funderar över vilka personer som återkommer och vilka personer som inte är med. Att berättelsen utgår från eleverna i en skolklass gör att man ibland undrar över alla deltagarna i hela gruppen, även om fokus i de senare filmerna ligger på enskilda individer.

Jag brukar ibland få frågan om vad som hänt med dem som inte är med i filmerna. Det är svårt att göra en dokumentärfilm som i en hanterbar längd ger plats för fler än tio till tolv olika personer och deras berättelser. Det beror naturligtvis också på vilket material man har. Men för mig är det inte konstigt att inte alla barn från första klass är med hela tiden som vuxna i alla

filmer. Det finns de som inte vill vara med och jag har ingen skyldighet att redovisa varför.

Filmerna är ingen vetenskaplig avhandling. Det finns många detaljer som kan vara intressanta om man har andra syften än att berätta om några människors liv och vardag. Men det är detta som jag sett som min uppgift, utöver det har jag ingen agenda. Jag sätter samman en berättelse som utgår från att jag kan visa olika bitar ur några olika människors liv. Jag kan berätta om några väsentliga aspekter som rör dem själva, deras liv och deras historia, men jag kan aldrig vara heltäckande. Jag vill inte bli betraktad som sociolog eller samhällsforskare.

Jag gör filmer som måste vara intressanta för dem som ska titta. Jag sysslar inte med statistisk eller undersökningar. Jag berättar om människor och utgår från vad jag själv tycker är intressant och fascinerande. Kanske kan man känna igen sig, kanske kan man lära sig något nytt om sig själv, om sina föräldrar, syskon eller människor i sin egen närhet.

Hur ser din överenskommelse med de medverkande ut? Hur kommer det sig att alla tycks känna så stort förtroende för dig?

Den första tv-filmen från Jordbro visades i tv i september 1973. Visningen sammanföll med att eleverna började årskurs två. Efter visningen ordnades ett föräldramöte som blev väldigt turbulent. Hälften av föräldrarna tyckte att jag svartmålat Jordbro i filmen, den andra hälften menade att det var precis så här som det var. När jag bad om föräldrarnas tillåtelse att få fortsätta filma bestämde jag mig för att hädanefter skulle inget visas offentligt utan att de inblandade hade fått se det och säga sin mening. Det har jag hållit fast vid och det har varit en förutsättning för att jag har kunnat arbeta som jag har gjort. Vid något tillfälle har eleverna fått se och kommentera inspelat material under arbetets gång.

I vilken utsträckning har du som filmare iscensatt situationer framför kameran? Till exempel Urbans besök på Slobodans pizzeria och Therese och Petras möte i *En pizza i Jordbro* eller Lucas och Marcus besök på Holmön i senaste filmen.

Man måste ju bestämma tid och plats för att kunna träffas. Jag har ibland bett de medverkande att besöka olika platser, till exempel i Jordbro eller på

andra ställen som känts intressanta att berätta om. Det är konstruktioner i den meningen att det yttre är iscensatt. Men det är inte manipulerat. Det handlar inte om att rekonstruera eller återskapa någonting. Situationerna ligger inom ramen för vad som är rimligt och skulle mycket väl kunnat ha ägt rum även om inte kameran var där. Sen uppstår ibland oväntade situationer när vi missförstår varandra och de personer jag tror att jag bestämt träff med inte dyker upp. Det är till exempel därför Murats fru, och inte Murat själv, får presentera familjen och introducera tittarna för deras dotter Zehra.

Var finns konflikten i dina filmer, katastroferna och kriserna? Är det inte så att folk mest sitter och dricker kaffe?

De dricker kaffe, men det händer saker samtidigt. Människor talar med varandra om sin vardag och livets stora frågor. Det sker möten mellan människor som kommer samman från olika håll, från olika generationer. Det föds något nytt i dessa möten. Människor kommunicerar. Ibland funderar de också över vad de ska säga. De är faktiskt hela tiden något som står på spel.

* * *